

NUMISMATICA PANNONICA

ANTIQUÉ NUMISMATIC WORKSHOP
CONFERENCE PROCEEDINGS

2019

ACTA NUMISMATICA HUNGARICA
SUPPLEMENTUM II

NUMISMATICA PANNONICA
II

PROCEEDINGS OF THE CONFERENCE HELD BY THE
ANTIQUÉ NUMISMATIC WORKSHOP

ON THE 9TH SEPTEMBER 2019 AT THE HUNGARIAN NUMISMATIC
SOCIETY BUDAPEST, HUNGARY

BUDAPEST 2020

NUMISMATICA PANNONICA II

Editor-in-chief:
ISTVÁN VIDA

Volume editor:
LAJOS JUHÁSZ

Technical editor:
ENIKŐ KOVÁCS

Contact: numismaticapannonica@gmail.com

Available online at <http://acta.numizmatika.org>

© Hungarian Numismatic Society, Antique Numismatic Workshop

Cover design: Gábor Vácz

ISBN 978-615-81521-1-2

National Cultural Fund of Hungary
www.nka.hu

Budapest 2020

Contents

Foreword / Előszó	7
Abbreviations of journals and periodicals / Rövidítésjegyzék	9
TORBÁGYI Melinda Háború és a kelta nagyezüstverés a Kárpát-medence térségében	11
Tamás FEHÉR Roman Coins from the Municipium of Brigetio	22
A. VIDA István Viminacium hátlapos aprópénz-utánzatok	29
JUHÁSZ Lajos Egy újrafelfedezett éremkincs Aquincum polgárvárosából	51
Lőrinc TIMÁR City gate or watchtower? Turret or signal beacon? An obscure detail on some Late Roman coins.	65
HOPPÁL Krisztina Római pénzek Jáváról	75
BARNA Ferenc Adalékok a késő császárkor római irodalmának pénzneveihez Einige Beiträge zu den Münznamen in der römischen Literatur der späten Kaiserzeit	87 94

Római pénzek Jáváról*

HOPPÁL Krisztina**

Studying extra regional trade networks in Antiquity can be considered a relatively popular field of research, but the intensity and patterns of such a complex system still leaves lot of questions unanswered, particularly in the case of Rome's Far Eastern contacts. Due to the meticulous work of international joint research projects working in East and Southeast Asia followed by a raised interest in collecting ancient objects among local people, an increasing number of Roman artefacts have been discovered in the region. At the same time, one must keep in mind that Roman objects discovered in East and Southeast Asia have different backgrounds, and most cases – due to extensive looting – are lacking an archaeologically secure context. Moreover, it is still less recognized that many of these Roman items can only be considered as quite recent, even modern arrivals thus lacking any connection to ancient networks and interactions. Taking the above considerations into account, the paper not only aims to introduce fourteen Indonesia-discovered Roman and Byzantine coins, but also intends to provide possible explanation(s) on how they ended up in East Java, a region that is terra incognita in regards of Roman studies.

Bevezetés

A Római Birodalom keleti kapcsolatainak kutatása rendkívül népszerű, azonban gyakran félreértett terület. Nem ritkán még a legújabb publikációk is számos, Kelet- és Délkelet-Ázsiában előkerült római, vagy annak vélt tárgyat citálnak az *Imperium* távolsági kereskedelmének bizonyítékeként, anélkül, hogy a szóban forgó leletek kontextusát bővebben ismernék. Különösen az Ázsia különböző régióiból származó római pénzek kapcsán fordul elő félreértelmezés.

Az alábbiakban a fenti problémákra reflektálva, nemzetközi tekintetben is elsőként egy indonéz (National Archaeological Research Center, Jakarta), kínai (Institute of Archaeology Chinese Academy of Social Sciences) és magyar (Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár) együttműködés keretében Jáváról előkerült római pénzek kerülnek bemutatásra,¹ melyek egy részét éppen Pannoniában bocsátották ki.²

Korábban Indonéziából nem voltak ismertek római pénzek, római eredetű tárgyak is csupán Bali szigetéről,³ azonban Kelet-Jáva, mint helyszín még különlegesebb, hiszen korai története nehezen kutatható, számos ismeretlen tényezővel kell számolni, ezért a római tárgyak jelenléte önmagában szenzáció, mely rendkívül fontos adalékkal szolgál a térség múltjának jobb megismeréséhez.

* Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

** MTA-ELTE-SZTE Selyemút Kutatócsoport, Távolsági Intézet, Eötvös Loránd Tudományegyetem

1 Az elemzésre került érmeket Shinatria Adhityatama, a Jakarta National Archaeological Research Center régésze bocsátotta rendelkezésünkre.

2 A római pénzek meghatározását Dr. Vida István, a Nemzeti Múzeum Éremtárának munkatársa végezte.

3 CALO ET AL. 2015.

Ugyanakkor a szóban forgó érmek nagy valószínűséggel modern időkben érkeztek, mely felhívja a figyelmet egy a kutatás által eddig figyelmen kívül hagyott jelenségre, nevezetesen, hogy a római tárgyak kontextusának vizsgálata elengedhetetlen, hiszen bizonyos esetekben nem ókori, hanem jóval későbbi kapcsolatokra utalnak.

Római pénzek Tuban tartományból

2016-ban Kelet-Jáva Tuban nevű tartományában összesen öt, nyugati eredetű érmet fedeztek föl környékbeli falusiak. A megtalálók beszámolója alapján a pénzek különböző lelőhelyeken kerültek elő, megtalálásuk pontos körülményeiről azonban nem adtak tájékoztatást. A tubani pénzek között egy római sestertius, két késő római kisbronz, egy bizánci follis és egy görög tetradrachma modern másolata is előkerült. Ugyan a falusiak szerint a pénzek különböző helyről származnak, a replika jelenléte mégis gyanúra ad okot.

Kr. e. 454 és 404 között vert athéni tetradrachma
modern utánzata.

Av.: Athéné sisakos feje jobbra.

Rv.: AΘE

Incus négyzetes mezőben bagoly
jobbra áll, szembe fordul, bal felső
mezőben olajág és félhold.

Lucilla sestertius, Roma, Kr. u. 164–169,

RIC 1736 vagy 1738.

Av.: LVCILLA – AVGVSTA

Ruhás mellkép jobbra.

Rv.: [FECVNDITAS] / S C

Fecunditas jobbra ül, gyermeket
szoptat, előtte és mögötte egy-egy
gyermek áll.

Constantius Gallus AE2, bizonytalan verde,

Kr. u. 351–354, RIC?

Av.: [D N] CO[NSTANTIVS IVN] NOB
C/A\

Páncélos, paludamentumos mellkép
jobbra.

Rv.: FEL TEMP – REPARATIO // [...]

Lovast leszűrő gyalogos.

I. Theodosius, AE3, Siscia, Kr. u. 384–387, RIC 38b.

Av.: D N THEODO-SIVS P F AVG

Diadémós, páncélos, paludamen-
tumos mellkép jobbra.

Rv.: GLORIA RO-MANORVM // A SIS

Császár jobbra lép, jobbával foglyot
húz, baljában labarum.

Mauricius Tiberius, 40 nummi, Constantinopolis,
Kr. u. 589/590, MIB 67D.

Av.: D N MAVRC – [TIBE]R P P AV

Szembe néző sisakos, páncélos
mellkép, jobbában globuson kereszt.

Rv.: M, felette kereszt, alatta E, bal mezőben
A/N/N/O, jobb mezőben [G (?)]II, //
CON

A fenti római és bizánci pénzek egytől-egyig minimális értékkel bíró kis címletek, melyek szerte az *Imperium* területén megtalálhatók, s melyek olykor akár száz, esetleg kétszáz évig, de leggyakrabban csupán néhány évtizedig voltak forgalomban. Míg a görög tetradrachma replikához rendkívül hasonló került elő Flores szigetén, melyet a leletet megosztó fémkeresős oldal szerint egy holland gyarmatosítás korabeli temetőben találtak, több nyugati pénzmásolattal együtt. Ugyanakkor a floresi pénzek jellege ennél jóval későbbi, inkább modern készítésre utal.

Noha a tubani érmék pontos előkerüléséről keveset tudunk, mégis érdemes kiemelni, hogy a tartomány székhelye, Tuban a történeti koroktól kezdődően kiemelkedő jelentőségű kikötő, melynek első írásos említésére a 11–12. században, a hindu-buddhista időszakban került sor.¹ A 13.századtól a város a Majapahit Birodalom (1293–16. század)² fontos kikötőjeként ismert,³ mely a mai napig megőrizte a tengeri kereskedelemben betöltött domináns szerepét.

Fig. 1. Római és bizánci pénzek lelőhelyei Kelet-és Délkelet-Ázsiában

4 PRATOMO 2000; SEDYAWATI 1992.

5 KOVÁCS 2014.

6 Tuban a Majapahit Birodalomban pl. TJANDRASMITA 2010; MULJANA 2007.

Római pénzek a Brantas-folyóból

2017-ben egy tíz római és tizenegy kínai pénzből álló éremgyűttest találtak helyi aranyosók a kelet-jávai Brantas-folyó medrében, a Majapahit Birodalom egykori központjaként ismert Trowulan közelében. Az érmék előkerülésének körülményeiről kevés megbízható információval rendelkezünk, a megtalálók beszámolója szerint a római és kínai pénzek egymástól kis távolságra, a folyómederben szétszóródva heverték.

A római pénzek a következők:

I. Constantinus, AE3, Heraclea, Kr. u. 324,
RIC 56 vagy 60.

Av.: CONSTAN-TINVS AVG
Babérkoszorús fej jobbra.

Rv.: D N CONSTANTINI MAX AVG/
VOT/XX//S M H [...]
Babérkoszorú.

Constans, AE4, bizonytalan verde, Kr. u. 342–348,
RIC ?

Av.: D N CONSTA-NS P F AVG
Diadémós fej jobbra.

Rv.: VOT / XX / MVLT / XXX // [...]
Babérkoszorú.

II. Claudius, antoninianus, Roma,
Kr. u. 268–270, RIC 104.

Av.: IMP C CLAVDIVS AVG
Sugárkoronás, páncélos mellkép
jobbra.

Rv.: [VICTO]R[IA] AVG
Victoria balra áll, jobbában koszorú,
baljában pálma.

II. Constantius Caesar, AE4, Constantinopolis,
Kr. u. 336–337, RIC 151.

Av.: [FL IVL] CONSTANTIVS NOB C
Babérkoszorús, páncélos, paludament-
umos mellkép jobbra.

Rv.: GLOR-IA EXERC-ITVS .// CONS [...]
Két katona közt vexillum.

Constans, AE4, Thessalonica, Kr. u. 342–348, RIC 106.

Av.: D N CONSTA-NS P F AVG
Diadémós, páncélos, paludamentumos
mellkép jobbra.

Rv.: VICTORIAE DD AVGGQ NN (pálma)//
S M TS [...]

Két Victoria egymással szemben áll,
jobbukban koszorú, baljukban pálma.

II. Constantius, AE3, Siscia vagy Sirmium,

Kr. u. 351–358, RIC ?

Av.: D N CONSTAN-[TIVS P F] AVG

Diadémós, páncélos, paludamentumos
mellkép jobbra.

Rv.: FEL TEMP – REPARATIO // B SI[...]

Lovast leszűrő gyalogos.

II. Julianus, AE3, Sirmium, Kr. u. 355–358, RIC 70.

Av.: D N IVLIA-NVS NOB C

Páncélos, paludamentumos mellkép
jobbra.

Rv.: FEL TEMP – REPARATIO // A SIRM

Lovast leszűrő gyalogos.

Gratianus, AE3, Siscia, Kr. u. 367–375, RIC 14C.XXIII

Av.: D N GRATIANVS P F AVG

Diadémós, páncélos, paludamentumos
mellkép jobbra.

Rv.: GLORIA RO-MANORVM / M*/R/O//
Δ SISC R

Császár jobbra lép, jobbjaival foglyot húz,
baljában labarum.

Aurelianus, antoninianus, Siscia, Kr. u. 270–275,
RIC 225.

Av.: [IMP AVREL]IANVS AVG

Sugárkoronás, páncélos mellkép
jobbra, veretkettőződés.

Rv.: [IO]VI CON-[SE]R // *T

Császár jobbra áll, baljában sceptrum,
jobbjaival globust vesz át Jupitertől, aki
balra áll, baljában sceptrum.

Severus Alexander, assarion, Nicaea Bithyniae,

Kr. u. 222–235, Waddington 617.

Av.: [...]ΔPOC AV[Γ]

Babérkoszorús, paludamentumos
mellkép jobbra.

Rv.: NI-KA-I-E/ ΩN

Három signum.

Bár a típust Kis-Ázsiában verték, forgalmi területe a Közép-Duna vidék – elsősorban Pannonia Inferior és Moesia Superior – volt. Ezt bizonyítja, hogy bár ilyen érmék Britanniától Syriáig megtalálhatóak a leletanyagban, az érmék 99%-a a Közép-Duna vidékről származik,¹ s itt utánozták is ezeket.²

7 CALOMINO 2017.

8 VIDA 2017.

Akárcsak a tubani leletek esetében, a Brantas-folyóból előkerült római pénzek is kis értékkel bíró kibocsátások, melyek önállóan szerte a Római Birodalom területén előfordulhatnak, s viszonylag hosszú időn keresztül forgalomban lehettek. Feltűnően gyakoriak a Kárpát-medence éremegyütteseinek és szórványleletei között¹ – noha nem pontosan a brantasi kombinációban – de rendkívül ritkán fordulnak elő Indiában és az azon túli területeken.² A brantasi éremegyüttes összetételét és az érme kibocsátási helyét figyelembe véve valószínű, hogy a pénzek együtt, s nem külön-külön jutottak el Kelet-Jávára.

A római pénzekkel együtt talált kínai érme 758 és 1258 közé tehető kibocsátások, melyek közül négy a Tang- (618–907), hat a Déli Szung- (1127–1279), egy pedig a Jin-dinasztia (1115–1234) időszakára keltezhető. Ennek megfelelően Song Lizong 宋理宗 császár 1258-as kibocsátása tekinthető az éremegyüttes záróveretének.³ Hasonló összetételű kínai éremegyüttesek igen gyakran kerülnek elő Kelet-Jáván és Indonézia más területein is, elsősorban Majapahit-kontextusból.

Rómaiak Keleten? Kétes párhuzamok

A kontextus nélküli leletek gyakori előfordulása a teljes délkelet-ázsiai régióra jellemző. Az illegális fémkeresőzés és a lelőhelyek kifosztásának következtében rendkívül kevés a hiteles, kultúrrétegből előkerült tárgy. Csupán korlátozott számú lelet kerül a régészet látókörébe, s azok értelmezése is számos kérdést vet föl, hiszen a találok gyakran valótlan információkkal szolgálnak, hogy az általuk felfedezett tárgyakat értékesebbnek mutassák be. Erre a problémára érzékletesen rávilágítanak a fent bemutatott római érme, de érdemes Délkelet-Ázsiában előkerült további párhuzamokat is vizsgálni.

Noha kínai kibocsátások igen gyakran fordulnak elő Jáván, római pénzek tekintetében azonban a tubani és brantas-folyóbeli leletek csaknem példa nélküliek. Ugyan különböző aukciós oldalak találati között gyakorta tűnnek föl római veretek, melyek lelőhelye olykor Jávaként kerül meghatározásra, ezek valóságtartalma meglehetősen kétséges. Figyelemre méltó ugyanakkor egy 2017-ben a Facebookra feltöltött poszt, mely több, mint két tucat római és bizánci pénzt közöl a szumátrai Jambit megjelölve lelőhelyükként. Az ókori pénzek a jakartai, magát numizmatikusnak valló felhasználó szerint több, a Jambi Szultánátus által kibocsátott éremmel kerültek elő. Az ókori veretek között 28 római és egy 7. századi bizánci érme is található, előbbieket Augustustól a 4. századig keltezhető kibocsátások. A meghatározható verdék között – akárcsak a kelet-jávai pénzek esetében – feltűnő a nyugati verdék jelenléte, különösen Sisciáé. Ezen kívül Roma, Thessalonica és Heraclea fordul elő.

Több tekintetben hasonló a kelet-jávai és szumátrai éremegyüttesekhez az Angkor Boreiből előkerült római pénzek esete. 1993-ban tíz, az 1-4. század közé tehető római pénz került elő az Angkor Borei folyótól nem messze, Wat Kompong Luongnál építési munkálatok közben.⁴ Az érme publikálója, G. Epinal szerint azok feltehetőleg nem egy éremkincs részei lehettek, sokkal inkább több különböző helyről származhattak, és egyéb tárgyakkal együtt a talajerózió következtében bemosódhattak a folyómederbe.⁵ 2016-ban további három római

9 FMRU I, FMRU II; FMRU III; RAFMU 1; RAFMU 2; RAFMU 3.

10 ANSARI 2012.

11 A kínai pénzek meghatározását Dr. Lu Yahui, az Institute of Archaeology, Chinese Academy of Social Sciences régésze végezte. Részletesen lásd: HOPPÁL ET AL. 2018.

12 Ezeknek egy része feltehetőleg egyezik a korábban Thierry és Morrisson által Angkor Boreiből publikált pénzekkel. (THIERRY – MORRISSON 1994, 136. note 34) EPINAL 2018, szóbeli közlés.

13 EPINAL 2018, szóbeli közlés.

pénzt találtak – a brantasihoz hasonlóan – aranymosók a folyómederben.¹ Az összesen 13 Angkor Boreiből származó római érem nem csupán a kontextus hiányában hasonlít a Kelet-Jáván előkerült pénzekhez, de a nyugati verdék előfordulása is összeköti őket. Ezek közül nem is annyira a romai, lugdunumi, mediolanumi vagy aquileiai – melyek például Indiában és Srí Lankán is előfordulnak – mint inkább a sirmiumi verde jelenléte a meglepő, mely a tubani és brantas-folyóbeli pénzeket leszámítva igen ritka jelenségnek tekinthető Keleten.

Megtalálás tekintetében jóval korábbi, s immáron elveszett párhuzamnak tekinthető az állítólagosan a kínai Lingshiből származó római pénzek esete. Az 1886-ban S. W. Bushell által publikált 16 római pénz a leírások alapján több tekintetben is emlékeztet a kelet-jávai érmekre. Az egy bizonyos Yang nevű bankár által beszolgáltatott veretek mindegyike kisbronz, melyek időbeli szóródása meglehetősen tág, 1-4. század, s a nyugati verdék is viszonylag nagy számban képviseltetik magukat. Emellett a római pénzekkel egy VIII. Henrik veret is átadásra került.² Az éremegyüttest mind a kínai, mind a nyugati szakirodalom egyértelműen modern gyűjtés eredményének tartja,³ s hasonlóságuk azt sugallja, hogy a tubani, brantasi, jambi – és valószínűleg az Angkor borei – pénzek Keletre érkezését is modern időszakhoz kell kötni.

A kínai és kambodzsi példánál jóval összetettebb a 2016-ban a híreket is bejárt japán Katsurenben felfedezett római pénzek esete.⁴ A korábbiakkal ellentétben a négy, 320 és 370 között kibocsátott római kisbronz ásatáson került elő, a szűkszavú beszámolókat kb. 1 m mélyen a 4. sz. körítőárokban. Az egyik érem bizonyosan egy II. Constantius veret, mivel azonban az érmek feldolgozása jelenleg is tart,⁵ a meghatározásukat segítő további részletek nem ismertek. Ami a rendelkezésre álló információk alapján szembeütő, az a római veretek mellett előkerült 1687/1688 verési idejű ottomán pénz. Az érem jelenléte ellentmondásban áll a lelőhely keltezésével, amit a jelenlegi ismeretek szerint 12–15. században használtak.

A fent bemutatott párhuzamokat, valamint néhány további, mára elveszett példát leszámítva⁶ az Indián túli területekről ez ideig csupán egy-egy szórványos római pénz került elő, például a thaiföldi U Thongból Victorinus antoninianusa,⁷ vagy Domitianus Bang Kluai Nokból előkerült aureusa,⁸ mindkettő nyugati verde kibocsátása. Emellett ásatásból bizánci érme is ismert, Nền Chùaból (Vietnám) Anastasius verete.⁹

Pénzimitáció már jóval nagyobb számban fordul elő Délkelet-Ázsiában, így Khlong Thomból (Thaiföld) vagy éppen Óc Eoból (Vietnám)¹⁰ is kerültek elő római érmeket imitáló veretek. Ugyan ezeknek legalább egy része közvetlenül római eredetűt használhatott előképként, mely feltételezi a római pénzek jelenlétét a térségben,¹¹ jelentősebb mennyiségű római érem meglétével az Indián és Srí Lankán túli területeken azonban mégsem érdemes számolni.

14 A pénzek a G. Epinal által rendelkezésre bocsátott adatok alapján meghatározásra kerültek: HOPPÁL ET AL., 470–471.

15 BUSHELL 1886, 17–18, 24.

16 RASCHKE 1978, 625; XIA 1959, 71–73.

17 Például: <https://theconversation.com/how-did-4th-century-roman-coins-end-up-in-a-medieval-japanese-castle-66417> és <https://edition.cnn.com/style/article/ancient-roman-coins-japan/index.html> (utolsó megtekintés 2019.01.12)

18 Hidetoshi Tsumoto, Senior Curator, Tokyo Ancient Orient Museum, 2018, szóbeli közlés.

19 HOPPÁL ET AL. 2018, 468–470.

20 Például BORELL ET AL. 2014, 110; BORELL 2008, 14.

21 BORELL 2019; HOPPÁL ET AL. 2018, 468.

22 BORELL 2016, 109.

23 BORELL 2008, 170–171; BORELL 2017, 152–153.

24 BORELL 2016, 108.

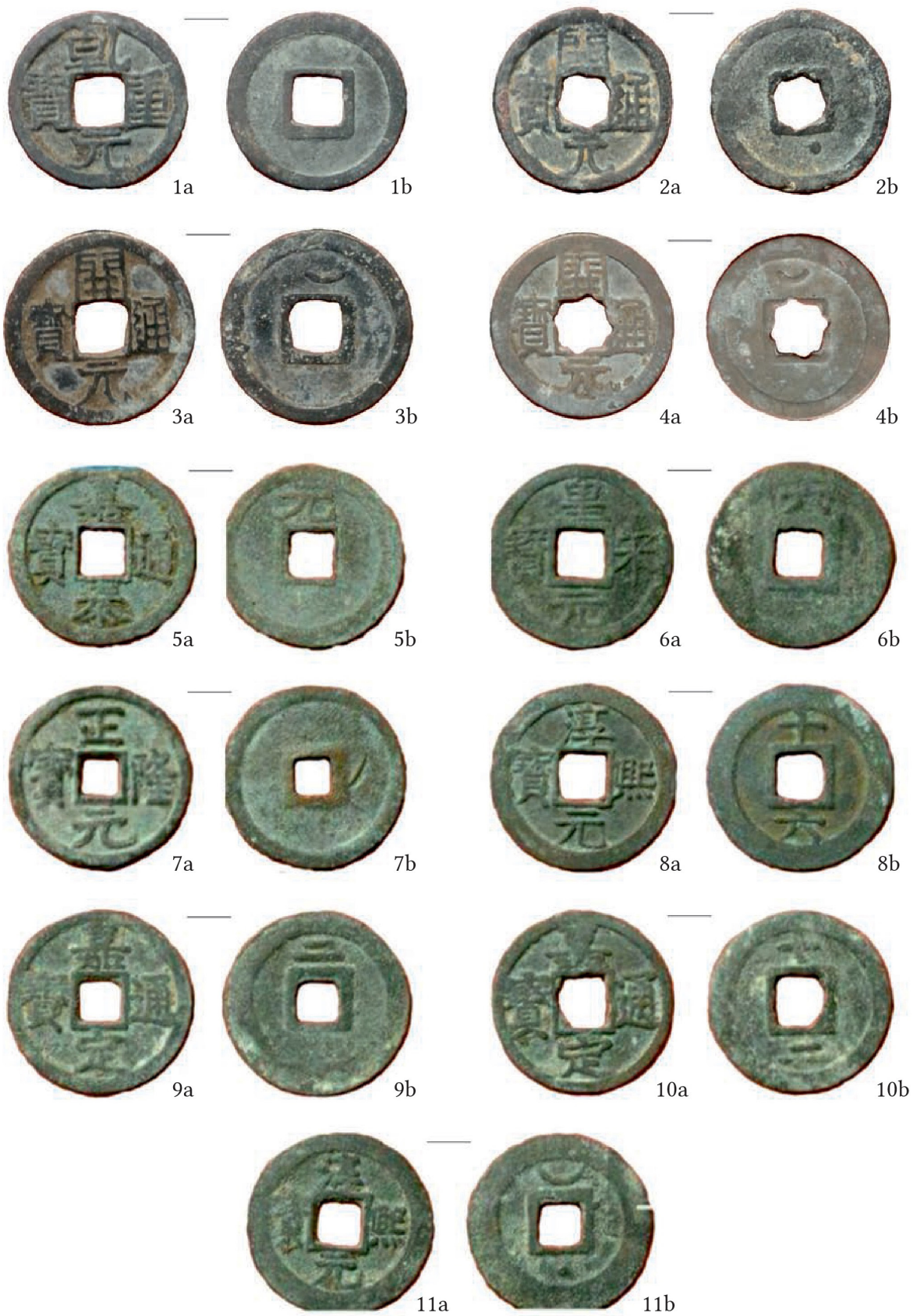

Fig. 2. Kínai pénzek a Brantas-folyóból

Nem minden római, ami fénylik – Összefoglalás

Ugyan mind a keleti, mind a nyugati szakirodalomban rendkívül népszerű a római tárgyak Indián túli jelenlétét az ókori távolsági kereskedelmi kapcsolatok, sőt, egyenesen a Római Birodalom keleti kereskedelmével magyarázni, számos esetben – ahogy erre a tubani és brantas-folyóbeli veretek is rávilágítanak – jóval prózaibb magyarázatot kell keresni.

A Tubanban előkerült görög tetradrachma replika egyértelműen a római érmekre vonatkozóan is modern gyűjtésre utal – annak ellenére is, hogy a találók beszámolója szerint a pénzek különböző helyről származnak. A Brantas-folyóban talált római és kínai pénzeket esetleg összefüggésbe lehetne hozni a Majapahit Birodalom kiterjedt tengeri kapcsolataival, azonban a római éremgyűttes jellege, a nyugati verdék (különösen Sirmium és Siscia) jelenléte, valamint a hasonló pénzek indiai és Srí lankai hiánya ez esetben is inkább a modern gyűjtés felé mutat.¹ Korábban rómainak hitt, ám de facto modern leletek nem ritkák a régióban, ahogy azt például B. Borell a Go Hangból (Vietnám) előkerült korábban római eredetinek vélt Pan szobrocskáról bebizonyította.²

Mindezek fényében a Kelet-Jáván talált római pénzek megismerése kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen nem csupán felhívja a figyelmet a római tárgyak értelmezésének buktatóira, de más leletek (így az Angkor borei római pénzek) esetleges újraértelmezésének szükségességét is felveti.

Bibliográfia

BORELL, B.

- 2008 Some western imports assigned to the Oc Eo period reconsidered. In: PAUTREAU, J.-P – COUPEY, A.-S. – ZEITOUN, A.-S. – RAMBAULT, E. (eds): *From homo erectus to the living traditions. Choice of papers from the 11th International Conference of the European Association of Southeast Asian Archaeologists, Bougon, 25th–29th September 2006*. Chiang Mai, 167–174.
- 2016 Vietnam und die maritime Seidenstraße in den frühen Jahrhunderten n. Chr. In: LWL-Museum für Archäologie HERNE ET AL. (Eds.): *Schätze der Archäologie Vietnams*. Mainz, 105–115.
- 2017 Gold Coins from Khlong Thom. *JSiSoc* 105, 151–177.
- 2019 A Roman gold coin found in Peninsular Thailand. In: PONGPANICH, B. – THINAPONG, S. (eds), *Suvarnabhumi: Land of Gold: The new finding for SUVARNABHUMI TERRA INCOGNITA*. Bangkok GISTDA, 57–66.

BORELL, B. – BELLINA, B. – CHAISUWAN, B.

- 2014 Contacts between the Upper Tai-Malay Peninsula and the Mediterranean World. In: REVIRE, N. – MURPHY, S. (Eds.): *Before Siam: Essays in Art and Archaeology*. Bangkok, 98–117.

²⁵ Sőt, a délkelet-ázsiai illegális műkincskereskedelem működését ismerve a szándékos félrevezetés sem kizárható.
²⁶ BORELL 2008, 168.

- BUSHELL, S. W.
 1886 Ancient Roman Coins from Shansi. *JPeOS* 1/2, 17–28.
- CALO, A. – PRASETYO, B. – BELLWOOD, P. – LANKTON, J. W.
 2015 Sembiran and Pacung on the north coast of Bali: a strategic cross-roads for early trans-Asiatic exchange. *Antiquity* 89, 378–396. (<https://doi.org/10.15184/aqy.2014.45>)
- CALOMINO, D.
 2017 Bithynian coins in the Balkans in the Late Severan Age: new thoughts on an old problem. Presentation at „*Circulation of antique coins in southeastern Europe*”, Viminacium, Serbia, 15th–16th September.
- EPINAL, G.
 2014 *Cambodia from Funan to Chenla, a thousand years of monetary history. A National Bank of Cambodia Publication – Money and Economy Museum*. Phnom Penh.
- FMRU
 I FITZ J. (Ed.): *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn* Band 1. Komitat Fejér. Bonn–Budapest 1990.
 II LÁNYI V. (Ed.): *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn* Band 2. Komitat Győr-Moson-Sopron. Bonn–Budapest 1993.
 III Redő F. (Ed.): *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn*. Band 3. Komitat Komárom–Esztergom. Bonn–Budapest 1999.
- HOPPÁL K. – ADHITYATAMA, S. – VIDA I. – LU Y.
 2018 All that glitters is not Roman: Roman coins discovered in East Java, Indonesia. A study on new data with an overview on other coins discovered beyond India. *DissArch* 6, 461–492. ([10.17204/dissarch.2018.461](https://doi.org/10.17204/dissarch.2018.461))
- JANSARI, S.
 2012 Roman Coins from the Mackenzie Collection at the British Museum. *NC* 172/1, 93–104.
- F. KOVÁCS P.
 2014 Egy birodalom központjában. Régészeti és történelmi kiállítóhelyek Trowulanban. *Tisicum* 24, 147–154.
- MULJANA, S.
 2007 *Menuju puncak kemegahan: sejarah kerajaan Majapahit*. Yogyakarta.
- PRATOMO, O.
 2000 *Makna struktur dan unsur pembentuk pusat kota pelabuhan Tuban kajian morfologi dan silang budaya pusat kota pesisir*. MA thesis, Universitas Diponegoro.
- RAFMU
 1 Prohászka P. – Torbágyi M.: *Regesten der antiken Fundmünzen und Münzhorte in Ungarn*. Band 1. Komitat Tolna. Budapest 2017.

- 2 Prohászka P. – Torbágyi M.: *Regesten der antiken Fundmünzen und Münzhorte in Ungarn*. Band 2. Komitat Veszprém. Budapest 2017.
- 3 Prohászka P. – Torbágyi M.: *Regesten der antiken Fundmünzen und Münzhorte in Ungarn*. Band 3. Komitat Vas. Budapest 2017.
- RASCHKE, M. G.
 1978 New Studies in Roman Commerce with the East. *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, Geschichte und Kultur Roms in der neueren Forschung, Principat II*. 9/2, 604–1233.
- SEDYAWATI, E.
 1992 *Tuban: Kota Pelabuhan Di Jalan Sutera*. Jakarta.
- THIERRY, F. – MORRISSON, C.
 1994 Sur les monnaies byzantines trouvées en Chine. *RN* 36/6, 109–145. (<https://doi.org/10.3406/numi.1994.2001>)
- TJANDRASASMITA, U.
 2010 *Arkeologi Islam Nusantara*. Jakarta.
- VIDA I.
 2017 Provincial limesfalsa in Pannonia. Presentation at “*Circulation of antique coins in southeastern Europe*”, Viminacium, Serbia, 15th–16th September.
- 夏鼐 XIA, N.
 1959 Xianyang di Zhang Wansuimu chutu de Dong Luoma Jinbi. 咸陽底張灣隋墓出土的東羅馬金幣. [A Byzantine Gold Coin Discovered from a Sui Dynasty Tomb near Sian]. *考古学报* KX 3, 67–74.